

Přednáška č. 2

Kořeny evropského právního myšlení: starověké řecké myšlení

Osnova přednášky:

- První představy o právu: přechod od mýtu k nomos
- Začátek diskuse o přirozeném právu
- První zpochybnění přirozené síly zákona - Sofisté, Sokrates

1. Zrod evropského právního myšlení je spojován s mytologickými představami o řádu (harmonii), nutnosti (zákonu) a správnosti (spravedlnosti)

Co je mýtus?

Řecké slovo "mýthos" (podoba v lat. mýtus) znamená původně promluvu, řeč, slovo. Řecké mýty jsou

- prvním pokusem o popis, výklad světa, jeho událostí, jevů atd.;
- tento popis představuje specifický způsob myšlení, který má synkretickou podobu, tzn. spojují se zde různé prvky, (např. bohům jsou připisovány lidské vlastnosti, nedělá se rozdíl mezi přírodou a společností), různé přístupy (nedělá se rozdíl mezi subjektivní představou a objektivní realitou, citem, zkušeností a rozumovou úvahou), různé myšlenky (nedělá se rozdíl mezi subjektivním vyprávěním a převzatou verzí příběhu atd.)

K zapamatování:

- **Mytologický obraz není jen pouhým produktem fantazie nebo jen produktem racionální logické úvahy; oba přístupy se zde prolínají.**
- **Mytologické zobrazení světa je symbolické**

a) Pramenem našeho výkladu bude především řecká mytologie:

Vznik světa v řeckých mýtech je popisován na základě představy o chaosu, ze kterého vše vzniklo; (chaos je popisován jako období před začátkem dějin lidstva)

- chaos nepředstavuje žádné božství, je prázdný, je to propast, prochází několika etapami vývoje, kdy vzniká samotný vesmír a pak země. Formování se Země je v řecké mytologii popisováno jako boj Titánů

- změna- (začátek dějin) když Zeus vítězí nad všemi Titány a stává se centrem síly, jeho příkazy mají povahu zákonů, které zviditelňuje bohyně Themis (Themis- bohyně řádu, pořádku je Diovou ženou, se kterou měl tři dcery (Hóry): Eunomia- zákonnost, střídání ročních období; Diké- spravedlnost, řád ve společnosti, Eiréne- mír)

- zákony přírody a veškerého dění ve světě jsou nezměnitelné, vyjadřují nutnost, která se nedá změnit, nemůžeme o ní pochybovat, je to nutnost-povinnost, které se musíme podřídit

- Symboliku, kterou můžeme považovat za zdroj právního myšlení nacházíme především v mýtickém příběhu o Diké bohyni spravedlnosti, která je odpovědná za řád na zemi; její vláda je považována za "zlatý věk";

- Diké je ztělesněním spravedlivého rozhodování, symbolem spravedlivého rozhodování jsou v mýtech váhy a meč

(Především římská symbolika je již ryze právní- IUSTITIA je žena držící v jedné ruce váhy a ve druhé meč; tyto symboly spravedlnosti přebírá pak také křesťanství, v starozákonné knize Danielové najdeme odkaz na tuto symboliku; činy jsou váženy na váhách a pokud jsou lehké, dotyčný je vinným. Podobně meč je v Bibli symbolem nástroje Božího soudu.)

Váhy jsou symbolem rovnováhy, rovnosti; symbolizují skutečnost, že řád je nutností, kterou jen nalézáme; to co nalézáme je zde posuzováno, zvažováno jako to, "co vyrovnává misky vah", to co je středem, navozuje harmonii atd., Váhy jako symbol také prozrazují změnu společensko politických poměrů, přechod od aristokratického způsobu vládnutí, resp. od herojského období k situaci polis- k vládě občanů- v této situaci o všem rozhodoval los nebo váhy.

Meč je pak symbolem vítězné, heroické moci a vlády; kdy heroické právo (spravedlnost) je výsledkem vítězného souboje- právo silnějšího; přemožena strana je odsouzena jako strana viny, zla; ten kdo zvítězil symbolizuje správnost, dobro, pravdu, atd...

Meč je pak později v křesťanství považován za nástroj Božího soudu, který rozděluje dobro a zlo, pravdu od bludů, který očišťuje od všeho zlého a nespravedlivého

Stručně:

Váhy i meč v rukou Diké nebo Iustitie ukazují, že spravedlnost není věcí lidskou. Poslední instance, která drží váhy, je někdo třetí, kdo pochází od Boha, není to člověk. Tento třetí je nezávislý, nestranný. Důkazem toho má být to, že Iustitia má zavázané oči.

Shrnutí:

V řeckých mýtech je obsažena následující logika, která se v následujícím období vznikajícího filosofického myšlení promítla do pojetí:

- zákona jako toho, co je věčné, přirozené, nutné, nikdo jej nemůže změnit; Pramenem této nutnosti je zpočátku bohyně Thémis- je symbolem posvátného původu moci v období počínající Polis (obce) se změnou formy vlády význam Thémis ustupuje až mizí a objevuje se Diké jako synonymum nalézání toho, co je nutné a jeho porozumění

- zákon je Nomos- Diké odhaluje soud pravdy a její řeč, její formulace zákonů utváří

společenství. Je to společenství svobodných, sjednocených pod psanými zákony- Nomos
Nomos je vyslovením řádu, jeho zveřejněním (pravidla byla vytesaná do kamene).

- Nomos není příkaz ale obecně schválený rozsudek; agorou (soudem) schválený rozsudek o tom, co má komu patřit k jeho obživě;

2. Přejchod od mýtu k logu- předsokratovské právní myšlení

Řecká mytologie ovlivnila starověké filosofické myšlení; filosofie již nepopisuje svět obrazně, ale pojmově, je racionálním výkladem světa

Řecké filosofické období se dělí nejčastěji do tří období:

a) předsokratovské- přírodní filosofie od roku 600 do 4. století př.n.l.

b) Sokrates, Platón, Aristoteles- vrchol starověké řecké filosofie - 4. století

c) poaristotelovské období- stoicismus, epikureismus, skepticismus, novoplatonismus (V 6. století n.l. zmizela řecká filosofie jako samostatný jev.)

A) Právní myšlení v předsokratovském období:

I.

Anaximandros 7.st. p.n.l., - řád, který již nevzniká z chaosu ale je důsledkem věčného zákona, podle kterého z neurčitého- neomezeného (apeironu) vycházejí stále nové světy a opět se do něho vracejí,

"neboť si za své bezpráví navzájem platí pokutu a trest podle určení času".

Hérakleitovo pojetí ohně jako počátku všech věcí a dění -

"svět nestvořil žádný z bohů ani z lidí, ale vždy byl a je věčně živým ohněm, rozněcujícím se podle míry a hasnoucím podle míry"

(Hérakleitos z Efesu 7 st.p.n.l.

II.

Co se dovídáme ze zachovaných zlomků předsokratiků o právu?

a) Kromě přirozeného zákona, se zde objevuje zákon vyřčený- sdělený- Nomos; Nomos je protikladem Fysis (síly přírody, práva silnějšího); Nomos znamená dostat porušení rovnováhy pod kontrolu myšlení- kontrola myšlení je vládou zákonů.

Zde nám vyvstává několik otázek, které vedly k rozvoji právního myšlení k formulaci základních kategorií jako je zákon, právo, spravedlnost, vina, trest apod.

Co k této vládě náleží? Co náleží k duši, která rozumí vládě zákona?

b) Proč jde o vládu zákona a co to znamená?

- věčný zákon již není jen přirozený a nutný, nikdo jej nemůže změnit, ale také získává podobu- logos; přestává být slepým řádem, ale rozumným/správným řádem, představuje rovnováhu;

(Logos znamená v řečtině zprvu jednoduše "slovo", pak "rozumnou řeč", pak vůbec rozum)
Logos- slovo, rozum má formu zákona, logos dává zákonu autoritu;

! Síla zákona není odvozená z autority a její moci, ale z jeho rozumné přirozenosti- síla zákona je demonstrací síly slova a rozumu!

c) tento zákon je rozhodující a proto je také mírou všech dějů, tzn. předpokládá jak řád, tak i bezprávi; - každý děj a každé jednání probíhá v "režimu" právo-bezprávi;

d) bezprávi je to, co poškozuje, co způsobuje újmu, příkoří (řecké adikein) a podle určité míry (zákona) musí být napraveno; obnoven řád (dikén) na základě normy- Diké odkrývá soud pravdy a její řeč je formulace zákonů- (Nomos symbolizuje věrnost slovu).

e) Co náleží duši, která rozumí zákonu?

- zavedení míry (Metros), uměřenosti, jako jedné ze základních ctností.

- sebekázeň, která překonává v řádu duše bezmeznost a neurčitost

- místo v řádu, kterým je Kosmos- v řádu Kosmu je mírou lidského jednání soud, jenž není v lidské moci; přes absolutnost nelidského soudu má lidská míra soudu také velký význam a projevuje se jako trestání;

f) důsledky porušení zákona jsou vina a trest; trest je aktem obnovení řádu, rovnováhy (harmonie) a to na základě výměny, směny a tudíž vyrovnání "náhradou utrpěných škod", výkupným, odškodněním, odnětím atd.

Trest má tři dopady

- působí duši bolest

- je také léčbou (napravuje)

- vyzývá a má vychovávat k proměně, která odčिňuje vinu

g) trest a trestání je dlouhou dobu spojeno s mystickou symbolikou - je to cesta k pokání a očistě jak duše provinilce, tak celého společenství;

- to, co bylo považováno za trestný čin, mělo zpočátku soukromou povahu; např. za vraždu se považovala jen bratrovražda až vznikem polis dochází k tomu, že trest se stává veřejnou záležitostí; každé zabití je potrestáno;

II a). Sofisté- Protágoras, Gorgias 5. st.př.n.l.

- Po řecko-perských válkách (500-449 p.n.l.) se těžiště řeckého života přeneslo ze zrušených iónských měst do Athén. Zejména pak v době Périklovy vlády uprostřed 5. století dochází k rozmachu Athén a tato doba je nazývána "zlatým věkem" athénské historie. Périklova doba je obecně považována za epochu největšího vnitřního rozkvětu

Athén. Zde byla vytvořena nejvyspělejší athénská demokracie; dochází k největšímu kulturnímu a civilizačnímu rozvoji;

- Bude nás zajímat především athénská demokracie, která učinila aktivní účast na veřejném životě právem a povinností všech svých svobodných obyvatel. Losem mohl být zvolen kterýkoli občan výkonným politikem, soudcem, úředníkem. Takto byly do víru politiky vtaženy vrstvy, které se záležitostmi obce nikdy nezabývaly. I prostí řemeslníci museli nyní promlouvat nejen na běžných politických shromážděních, ale třeba i v těch nejvyšších orgánech státní moci a justice, jako byl sněm (Ekklésia), rada (Bulé) či porotní soud (Hélaia). Zde byli postaveni před nezbytnost přednášet a zdůvodňovat své návrhy, dokonce i návrhy na zavedení a zrušení zákonů, vyvracet námitky odpůrců, hájit se i obviňovat. Vznikala proto společenská poptávka hlavně po znalostech z oboru řečnictví i po celkovém minimu všeobecných znalostí, jaké jsou k této činnosti nutné.

- Na tuto poptávku reagovali sofisté- potulní učitelé moudrosti, kteří každému, kdo zaplatil, nabízeli snadné a rychlé vyškolení ve třech dovednostech: myslet, mluvit a jednat, a hlavně pak, jak si má počínat, aby ve své veřejné činnosti dosáhl úspěchu. (To byla jedna stránka věci-demokratizace vzdělání; na druhé straně - sofistický způsob šíření vzdělanosti vedl k povrchnosti- formálnosti, bezobsažnosti, atd.)

- Sofisté- první učitelé filosofie

a) relativizují moudrost-pravdu na schopnost učinit slabší argument silnějším, většina lidských názorů jsou jen domněnky, které mají relativní hodnotu - Protagoras říká: *"Člověk je mírou všech věcí jsoucích, že jsou, a nejsoucích, že nejsou"*.

b) Sofisté učili žáky nejen rétorice a správnému myšlení, ale také určitým řečnickým trikům a logickým úskokům, klamům, které se nazývají sofismata.

Zejména pozdější sofisté byli mistry v tzv. eristice (Eris-spor), t.j. v umění vést slovní spory, dokazovat v nich, nebo vyvracet jakákoliv tvrzení nezávisle na tom, zda jsou pravdivá nebo nepravdivá;

Platon a Aristoteles považovali eristiku za něco negativního; v 19. století pak Schopenhauer analyzoval několik eristických úskoků;

Znalost eristických technik je nepochybně výhodná, a mnoho zásad ve vedení sporu může být využito pro seriózní argumentaci;

c) Sofisté hlásali, že zákony nejsou něčím objektivním, ale výtvořem člověka;

Hippiás položil známou otázku, zda společenské instituce zákony, stát, manželství, jazyk jsou dány od přírody (fysei) tedy věčně, nebo lidským ustanovením, zákonem, dohodou, konvencí (Thesei), tedy přechodně

d) spravedlnost přestává být ctností, ale schopností prosadit své subjektivní zájmy
Trasymachos: *"Tvrdím, že spravedlivé není nic jiného, než prospěch silnějšího"*.

I b) Sokrates 5.století př.n.l. - jeho životní příběh vede již ke změně tázání:

- vnáší dialektickou metodu dialogu- který se skládá ze dvou částí: negativní a pozitivní- kde se rodí poznání pravdy, které však opět uvádí do pochybnosti a tak dokola

- sofisté spojovali argumentaci se schopností získat výhody, majetek prestiž apod.
Sokratech razil nový pojem ctnosti- morální vlastnosti a šlo mu o to, co nazýval starostí o duši;

- otázkou již není co je zákon, ale jak funguje, jak je uplatňován

Sokrates ukazuje

a) přirozené zákony jsou objektivní tudíž správné a dobré;

b) člověk, který dodržuje zákony je moudrý a ctnostný člověk;

c) zákony nejsou špatné, nevedou k bezpráví, špatné je jen jejich zneužívání; bezpráví páchají lidé.

Spravedlnost přestává být samozřejmostí, lidé jsou schopni zneužít zákony, nepotrestat spravedlivě zločin a to díky schopnosti získat sílu slovem, slovními úskoky, využitím logických chyb apod. - je to však síla bez paměti,

Sokrates- snaha o obrat k mravnosti, jako kritéria míry moci slova, rozumu atd. Vzniká zde představa - antického ideálu, která se táhne celými evropskými dějinami- moudrost je nejvyšší ctností; (kdo je moudrý v sokratovském smyslu slova, umí se ovládat, stará se o svoji duši, tak ten je i morálním člověkem)

- model vztahu práva a morálky: morálka je podmínkou dodržování práva; tzn. morálka je předpokladem práva;